

KI IS VAN ITT VÁLSÁGBAN?

PETE PÉTER

Szentes Tamás: Ki, mi és miért van válságban?

A leegyszerűsítő nézetek és szemléletmód kritikája

Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 232 oldal, 2400 Ft

Lektorálta Csáki György

Megjelent az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Politikatörténeti Alapítvány támogatásával

Ez nem az a válság

A második éve tartó globális gazdasági válság határozott konjunktúrát teremtett a válságirodalomnak. Ezrével jelennek meg írások, elemzések és értékelések a pénzügyi összeomlás és a nagy reálgazdasági visszaesés okairól, következményeiről és a kilátásokról. Ha azonban valaki azzal a várakozással veszi kezébe Szentes Tamás könyvét, hogy *ennek* a válságnak konkrétumairól tud meg valamit, csalódní fog, mert Szentes sem közgazdasági elemzést, sem tényinformációkat nem tár elénk arról a megrázó világgazdasági folyamatról, amelynek úgy 2008 közepe óta mi is részesei vagyunk.¹

Ha tényeket nem is, a szerző véleményét azért megtudhatjuk a turbulens világgazdasági jelenségek lényegéről, ám ehhez is el kell jutnunk az összesen 225 oldal számláló kötet 171. lapjáig. Itt tudjuk meg, hogy nem a konkrét válságjelenségeket kell elemeznünk, mert azok csak felszíni, tüneti megnyilvánulások, és közvetlen kiváltó okaik túlhangsúlyozása csak elterelné a figyelmünket a válság mélyebben húzódó gyökereiről. Valójában a tőke által uralt piacgazdaság globális válságának kifejeződésével van dolgunk, amely szorosan összefügg *„a nemzetközi fejlődési szakadékkal, az egyenlőtlen partnerek közötti [...] nem szimmetrikus interdependenciák elmélyülésével, vagyis a világgazdaság strukturális egyenlőtlenségével és egyensúlytalanságával. [...] a gazdasági fejlődés eddigi útja, a fejlett országok által bejárt és másoknak mintául*

¹ A *Bevezető* tanúsága szerint a szerző 2009 tavaszán fejezte be művét. A válság akkor már javában dúlt, ám alapos elemzéshez nyilván az idő is kevés lett volna. A címben szereplő utalás a válságra akár véletlen egybeesés is lehet, Szentes mondandója sokkal általánosabb, a piacgazdaság és a rá épülő társadalmi rend egészének válságáról van szó.

szolgáló modellje is válságát éli, fenntarthatatlanná és követhetlenné vált [...] sőt *az egész emberi társadalom és annak egyre torzultabb kultúrája, életvitele, szemléletmódja, magatartása és erkölcse is válságban van.*” (171. old., kiemelések az eredetiben)

Ha valakinek a mélyben fekvő lényeg és az azt csak korlátozottan tükröző felszíni jelenségek ilyenek látott viszonyáról vagy a kapitalista társadalom mélyülő és a végső összeomláshoz vezető válságáról nem Marx Károly jut eszébe, akkor csak azért, mert az illető még nincs negyvenöt éves. Az idősebbek számára persze nemcsak a fenti tételek, de az egész könyv nyelvezete, stílusa is ismerősen cseng, hiszen ők aligha kerülhették ki azokat az akkoriban kötelező stúdiumokat, ahol az alap és a felépítmény viszonyáról, az árutermelő munka kettős jellegéről, áru- és pénzfetisizmusról és hasonló, akkor mélyenszántónak tűnő dolgokról lehetett eszmét cserélni. Ám – ahogy maga Szentés is hol fájdalmasan, hol szemrehányóan megjegyzi – Marx ma nincs igazán divatban. Egy olyan írás, amely olvasójától elvárja az 1970-es évek közepén szokásos, átlagos marxista műveltséget, az újabb generációknak valószínűleg nemcsak nehézkes, de egyenesen érthetetlen olvasmány.

Azokat, akik ismerik az idős közgazdász akadémikus életpályáját, netán vizsgáztak a Közgázon évtizedeken át tanított *Világgazdaságtan* c. tankönyve számtalan kiadásának valamelyikéből,² azokat ez a könyv sem lepi meg, nagyjában és egészében ugyanaz és ugyanolyan stílusban található meg benne, mint a szerző korábbi hosszabb-rövidebb munkáiban. Szentés Tamás egész életében a fejlődés-gazdaságtan régebbi, a világ egyes részein különösen az 1960-as években divatos ágának egy erősen marxista ihletésű formáját művelte.³ Ez a gondolkör a marxista társadalomkritikát terjesztette ki a gyarmati rendszer felbomlása utáni világgazdasági viszonyok egyenlőtlenségeinek, valamint a fejlett országok és a fejlődő országok közti, igazságtalannak tekintett vagyoni-jóléti eltérések bírálatára. Erősen ideologikus, mondhatni pártos jellege ellenére ennek az irodalomnak a nevesebb képviselői érdemi elemző munkákat is felmutattak a fejlődő országok

² Szentés Tamás: *A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai*. Aula Kiadó, Bp., 1995.

³ A fejlődés-gazdaságtan régebbi és modernebb hullámainak egymáshoz való viszonyáról és megközelítésbeli különbségéről l. Paul Krugman: *The Fall and Rise of Development Economics*, <http://web.mit.edu/krugman/www/dishpan.html>

specifikumairól, elmaradásuk kialakulásáról és okairól.⁴ Szentes ilyen elemzéssel nem tüntette ki magát, munkáiban inkább az egyenlőtlenségek tényének gyakori és visszatérő deklarációjával, kiáltó igazságtalanságának hangoztatásával találkozunk, tényfeltáró empirikus elemzéssel, logikai modellekre támaszkodó érveléssel nem. És ebben a jelen írás sem kivétel.

Szemben ugyanis a szerző határozott vélelmével, az olvasó számára korántsem nyilvánvaló, mi volna a százötven évvel ezelőtti marxi társadalomkritika vagy az elnyomott és a fejlettek által kizsákmányolt fejlődő országok eladósodását a hetvenes évek hangulatában értelmező leírások közvetlen relevanciája a jelen gazdasági visszaesés értelmezésében. Csak emlékeztetőül: ezt a súlyos recessziót egy fejlődő ország (Kína) irtózatos mennyiségű megtakarításainak felhalmozódása, egy dúsgazdag ország (Egyesült Államok) ezzel párhuzamos eladósodása előzte meg, és egy példátlan költséges hullámmal finanszírozó ingatlan- és fogyasztásihitel-állomány lufijának kipukkadásával kezdődött. Az természetesen mindig lehetséges, hogy a recenzens nem látja, vagy nem akarja látni a mélyben fekvő lényegét, de ha mindennek a lényegi oka

- „a profitért folyó hajsza miatt mutatkozó *túltermelés tendenciája, a túltermelési válság veszélye*” és
- „*a tömegek fizetőképes keresletének elégtelen, az előbbihez képest lemaradó növekedésének jelensége, vagyis a realizációs válság, illetve a keresletkorlát problémája*” (71. old., kiemelés tőlem)

– akkor azért az olvasó és a recenzens igénye a kettő közti kapcsolat elemző megvilágítására legalábbis érthető, hiszen sem közgazdasági ismeretei, sem józan paraszti esze nem lát itt közvetlen magyarázó kapcsolatot.

Címek és alcímek

Míg azt könnyen deklarálhattuk, hogy a jelen válságról nem szól a könyv, a recenzens zavarban van, amikor egy bekezdésben el kéne mondania, hogy pontosan miről is szól. Próbálkozzunk inkább a

⁴ Nevesebb (nem marxista) szerzők e területen például Myrdal vagy Hirschman.

részek, fejezetek felsorolásával, s vélhetően az olvasó is megérti majd, mire gondolunk.

A *Leegyszerűsítő nézetek és az oktatás felelőssége* címet viselő első rész két fejezetének (*A válság természetének, okainak és kezelhetőségének szűk látókörű értelmezése*, illetve *Az ideologikus közgazdasági tankönyvirodalom hatása és az oktatás válsága*) tartalmát pontosan fedik ezek a címek. Azt tudjuk meg belőlük, hogy majd mindenki, aki mostanában gazdasági vagy társadalmi válságról, a kapitalista piacgazdaság ilyen-olyan vonásairól írt, egyoldalú, leegyszerűsítő, félreértelmező, nem veszi észre, hogy az ökonomista látásmód rabja, történelmietlen, ideologikus, apologetikus, purista, a valóságtól elrugaskodott, szűklátókörű és még számos ezzel szinonim bűnök és hibák elkövetésében vétkes. Ha most az olvasó a *majd mindenki* és a *mostanában* szavak jelentéstartalmának bizonytalanságára hívja fel a recenzens figyelmét, akkor sajnos nem segíthetünk. Nem tudjuk meg, kik is azok a szerzők, akik mindezt elkövetik, és hogy ők egészen pontosan mit is mondanak. Úgy általában a mainstream közgazdaságtan, de más irányzatok is vétkesek, de hogy mit is állítanak, hogyan és mit elemeznek, az homályban marad. A *mostanában* pedig az elmúlt ötven-hatvan évet is jelentheti, hiszen nevesített bírált művek általában nincsenek, a későbbi részek elmélettörténeti fejtegetése alapján az olvasó úgy érezheti, hogy a közgazdaságtan elmélete az 1970-es évek közepével lezárult, de az amúgy bőséges irodalomjegyzékben is csak nagyítóval találni olyat, ami a nyolcvanas évtized után jelent meg. Az utóbbi harminc évben íródott, megnevezett művek híján arra gyanakodhatunk, hogy a fenti hiányosságok már régóta jellemzik a közgazdasági gondolkodást.

E rész második fejezete némi magyarázatot igényel, hiszen ha az egész közgazdasági irodalom leegyszerűsítő és egyoldalú művekből áll, akkor a tankönyvirodalommal miért volna ez másképp, miért is kell ezt külön kiemelni? Mi több, itt még bírált mű is van, 1, azaz egy darab. A tavaly Nobel-díjjal elismert Paul Krugman Maurice Obsfelddel közösen írt *Nemzetközi gazdaságtana*.⁵ Amit Szentés erről ír, az lényegileg a deduktív, modellalapú közgazdasági elemzés egész gondolatkörével szembenálló, annak eszközeit és logikáját nem

⁵ Paul Krugman – Maurice Obsfeld: *Nemzetközi gazdaságtan. Elmélet és gazdaságpolitika*. Panem Kiadó, Bp., 2003.

ismerő szerzők szokásos átkozódása.⁶ Ennek a polémiának a részletezésére itt nincs terünk,⁷ azt viszont könnyen kitalálhatjuk, miért pont ezt a tankönyvet választotta a professzor céltáblának: ez volt az a mű, amely a Corvinus Egyetemen, s azt követően még sok felsőoktatási intézményben az **ő tankönyvét** az alapozó oktatásban felváltotta.

A második rész *Válságtörténeti előzmények és elmélet-történeti tanulmányok* címmel kisebb részben a hetvenes évek világgazdasági turbulenciáinak ismertetése, nagyobb részben tömör elmélet-történeti ismertetés egyes gazdaságelméleti irányzatok makroökonómiát érintő és Szentés Tamást foglalkoztató tételeiről. A sorban Marx, Keynes, a régi, 60-as évekbeli fejlődés-gazdaságtani iskola (amelyet a recenzens számára megmagyarázhatatlan okból Szentés posztkeynesiánus reformista iskolának nevez) és Milton Friedman követik egymást, az utóbbi „neoliberális monetarista iskola” álnéven. Ezen cím alatt ugyanis kizárólag Friedman és közvetlen szerzőtársai gondolatait találjuk. A sor nem folytatódik, Friedman 70-es évekbeli munkái óta alkalmasint nem születtek érdemi művek a makroökonómia elméletében, vagy pedig nem relevánsak a jelen válságok szempontjából. Mit mondjunk, ezt sokan nem így gondoljuk.

E rész utolsó fejezetében a szerző sorba állítja a felsorolt irányzatok képviselőit aszerint, hogy ő maga mennyire találja, vagy nem találja őket szociálisan érzékenyek. Ne lepődjünk meg azon, hogy a vízválasztó az állami szerep iránti rokon- vagy ellenszenv. Marx, de még Keynes is megüti a mércét, Friedman nem. Az olvasó majd eldönti, hogy a társadalmi igazságosság eszméjének átélése csak a társadalomtudományok terén feltétele-e a valódi tudományos teljesítménynek, vagy ez a kapcsolat a természettudományok művelőire is kiterjesztendő.

A harmadik rész (*A válságokat előidéző világgazdasági egyensúlytalanságok okai*) a korai és Szentés által is művelt fejlődés-gazdaságtannak azt a toposzát ismételve, hogy a világ gazdasági rendszerének legnagyobb problémája a gazdag kapitalista és a szegény

⁶ „A fentiekben említett történelmietlen és egyoldalú szemléletmód többnyire egyfajta »purista« álláspontot is tükröz, amennyiben valamilyen elvont modellbe foglalt, »tisztán«, vagyis zavaró körülményektől mentesen működő rendszereket feltételez – függetlenül attól, hogy ilyenek a valóságban soha és sehol nem léteztek, mivel az emberi társadalom viszonyai és a világgazdasági összefüggések sokkal bonyolultabbak ennél.” (21. old.)

⁷ Bővebben erről lásd: Pete Péter: A közgazdasági felsőoktatás sanyarú állapotáról és ennek okairól. *Élet és irodalom*, L (2006), 39. szám.

fejlődő országok közti egyenlőtlenség és – a szerző által ködösen, de valami hasonló jelentéstartalommal használt fogalom – az egyensúlytalanság, ami arra vezethető vissza, hogy a fejlettek kizsákmányolják, de legalábbis érdemtelenül elnyomják a szegény fejlődőket. Mindez a vagyon, a hatalom, a jólét, a kereskedelmi viszonyok, a technológiai fejlődés és az élet minden területén megmutatkozik, mégpedig mindenhol lényegileg ugyanúgy: az erőszakos fejlettek győznek, a szegény fejlődők pórul járnak, ami morálisan végtelenül igazságtalan. Az egyik fejezetcím – *A nem szimmetrikus, vagyis egyenlőtlen partnerek közötti kölcsönös függőségek globalizálódása* – pontosan jelzi, mire is számíthat az olvasó. A szerző azt implicálja, hogy a hatvanas évek óta, amikor az ilyen típusú szövegek az ENSZ fórumain és az akkoriban el nem kötelezettnek nevezett országok politikai értekezletein valóban divatban voltak, csak annyi történt, hogy a helyzet fokozódott, és a már akkor is meglévő egyenlőtlenségek és egyensúlytalanságok egyre csak nőnek nőnek. Az ebben a részben foglaltaknak a legfőbb jellemzője az, hogy Szentés Tamás ugyanezt tankönyvben, cikkben, előadásokban már legalább ötvenszer megírta, nagyjában és egészében ugyanígy.

Aki már idáig eljutott, azt a negyedik, utolsó nagyobb rész címe (*A jelenlegi globális válság jellege, kezelésének lehetőségei és a megoldás feltételei*) sem fogja megtéveszteni. Tudja, hogy konkrétumokra és elemzésre nem számíthat, és ilyesmit nem is kap. Itt olvashatjuk a korábban már idézett, a jelenség és a lényeg viszonyáról és a kapitalista társadalom mélyén található lényegről szóló passzusokat. Megtudhatjuk továbbá, hogy *minden* válságban van, leginkább az erkölcsök: a politikusok képmutatók, a felelőtlen individualizmus kultusza közepette az emberek önzők és tönkreteszik a környezetüket, és egyáltalán, valahogy minden kifacsarodott, eltorzult és rossz. Egyelőre ugyan semmi jele, hogy a világ meg akarna változni, de reménykedni kell. A megoldás útja az erkölcsi megújulás és egy olyan új világrend létrehozása, amelyben az erkölcsileg megjavult világpolgárok egy világkormány vezetése alatt világdemokráciában élnek. A világkormány gondoskodik az erőforrások igazságos elosztásáról, a polgárok érdekeit pedig önszerveződő, határokon átnyúló világ-civil szervezetek az arányosság és a méltányosság elvei szerint képviselik.

Ha az olvasó *most* szarkazmussal vádol, akkor téved, száraz felsorolást olvas. Ha gúnyolódni akartam volna, akkor a velünk élő apokalipszis negatívumai közé bevettem volna a felsorolásba a már az óvodáig terjedő iskolai erőszakot, a televíziók pornográf és kizárólag a celebek hálószobaitkaival foglalkozó műsorait, a fiatalok lakáshoz jutási nehézségeit, és még sok és sokféle Szentés Tamás által kárhoztatott jelenséget. Olyanokat, amelyek legtöbbször a szerzőhöz hasonlóan majd mindnyájan ellenérzéssel szemléljük, ám a gazdasági világválság lényegéről szóló – akárha tudományos ismeretterjesztő célúnak szánt – könyvfejezetbe csak kevesen foglaltuk volna bele. Elemzés helyett legalábbis biztosan nem.

Közgazdaságtan az 1970-es években Magyarországon és ma – itt és a világban

Szabad országban a törvények adta keretek közt bárki jelentethet meg könyvet, amelyben a világról való akármilyen véleményét elmondhatja. A minőségre, az igényességre egész története során oly sokat adó *BUKSZ*nak azonban nem muszáj minden könyvet észrevennie csak azért, mert szerzője a Magyar Tudományos Akadémia közgazdász rendes tagja, vagy mert akadt kiadó meg nyomda, amely nem sajnálta a munkát és a papírt. Valóban, miért is foglalkozna a *BUKSZ* meglehetősen avított, a hetvenes évek marxista kapitalizmus-kritikáján semmivel sem túlmutató, még nyelvezetében is azt idéző kinyilatkoztatásokkal? Nem mintha a kapitalizmusnak ne volnának ma is erős kritikusai. Persze, hogy vannak, sőt. De ők is annyira más nyelven, annyira más érveléssel, mondjuk ki: modernebbül adják elő magukat, hogy ebből a könyvből még ők sem meríthetnek semmit.

Akkor miért a figyelem mégis? Talán éppen ezért. Nemcsak a világ, hanem az elemzését célzó társadalomtudományok, így a közgazdaságtan is sokat változott ahhoz képest, ahogyan az 1960–70-es években az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen művelték őket. Szentés könyvének olvasója abból kap ízelítőt, mit is tekintettek ott és akkor tudománynak, és így elmélázhat azon, miben, mennyiben más az a megközelítés, az a szemlélet és módszertan, amit minimumként elvárunk magunktól és egymástól ma,

akár szakmai elemzést, akár könnyedebb tudományos ismeretterjesztő, de a céhszabályokat betartó írást adunk közre.

Megatudomány

A mai közgazdasági irodalomban csak kicsit is jártas olvasó mindenekelőtt azt találhatja furcsának Szentes Tamás könyvében, hogy úgy egyszerre szól mindenről. A jövedelmek és a hatalom egyének és országok közti megoszlásától a technikai fejlődésen át a versenyképesség jelentéséig, a nemzetközi kereskedelem és a tőkeáramlások problémájától a televízió műsorán át az erkölcsök és az ideológiák szerepéig, valamint a régi és az új világregd tulajdonságainak összehasonlításáig – a gazdasági és társadalmi, helyi és globális jelenségek egészen absztrakt és egészen konkrét szinteken, két-három bekezdésnyi terjedelemben követik egymást. Világos persze, hogy végső soron mindig minden mindennel összefügg, ám szabatos struktúra, logikai rend, lehatárolások nélkül sem hasznosan gondolkodni, sem másoknak tanulságos információkat átadni nem lehet.

Egy szerző küzdelme gondolatainak szabatos kifejtésével persze nem akkora horderejű kérdés, hogy itt foglalkozzunk vele. Arra azonban érdemes felfigyelnünk, hogy amikor ezt a mindenről egyszerre szóló kuszaságot szerzőnk erénynek tünteti fel, és a „többiek” szerinte túlzottan leegyszerűsítő és egyoldalú szemléletét szapulva a holisztikus megközelítést és a mindenhol létező – kedvenc szava – interdependenciák előtérbe állítását szorgalmazza, akkor valami olyasmit nehezményez, ami tényleg nagyon megváltozott a társadalomtudományok – és különösen a közgazdaságtan – szemléletében és megközelítési módjában a 70-es évek óta. Vagy fogalmazzunk pontosabban: a XIX. század vége óta, hiszen lássuk be, a 70-es években nálunk hivatalos tudományos gondolkodásmód a társadalom dolgairól sokkal inkább emlékeztetett a száz évvel korábbi felfogásra, mint a világ más részein főáramnak tekintett kortárs megközelítésre.

Az a „mega-társadalomtudomány”, amely szerint a társadalmi, gazdasági, kulturális, politikai stb. élet szinte minden területén közvetlenül (a „felszínen”) megtapasztalható jelenségek szinte mindegyike visszavezethető valamilyen mélyben fekvő, kiszámú, de

nagyon alapvető lényegi összefüggésre, s a társadalomtudományok feladata ezeknek az objektív lényegeknél, az élet nagy összefüggéseinek a megtalálása és kimondása, egyszerűen kiment a divatból.⁸ Ennek a megközelítésnek Marx Károly volt az egyik legmarkánsabb, vagy talán a legmarkánsabb képviselője. De nem egyszerűen az ment ki a divatból, amit Marx e közelítéssel következtetésként levont, sőt az elemeiben itt-ott még inkább felbukkan. Ami hallatlanul távol áll a közgazdasági elemzés mai szemléletétől, az a társadalom jelenségeinek ilyen megközelítése: hogy nem a felszíni jelenségek kutatása ad hasznos tudást, mert azok úgyszólván csak a lényeg tükröződései, mi több, a felszíni jelenségek gyakran illusztrálják, de legalább ilyen gyakran kifejezetten elfedik a mögöttes lényegét,⁹ s hogy ezért a tudós dolga az utóbbi megragadása és kimondása.

A modern közgazdasági munkákban ilyesmi tényleg nincs. E dolgozatokban a szerzők lehetőleg a legelső bekezdésben leszögezik, hogy az empirikusan megfigyelt (de legalábbis elvileg megfigyelhető) jelenségek mely körével fognak foglalkozni, és milyen más jelenségekkel óhajtják kapcsolatba hozni őket. Ezekről hipotéziseket fogalmaznak meg, amelyek relevanciáját, igazságtartalmát empirikusan és logikailag ellenőrzik. Amikor Szentes a világ lényegének, a *központi tutinak* a kimondását hiányolja például az általa kritizált tankönyvekből, nem veszi észre, hogy bennük azért nincs ilyesmi, mert a mai közgazdasági elemzés szerint – s a kezdőknek írt tankönyvek is ezt követik – a világnak nincs lényege, vagy ha mégis van, akkor az nem a közgazdaságtan tárgya. Jelenségei vannak, amelyek elemzésre érdemesek, s a tan ehhez módszereket, bizonyítási eljárásokat, igazságkritériumokat és hasonlókat szolgáltat. A jobb tankönyvek illusztrációképpen azt is jelzik, hogyan kell ezeket a módszereket elemzésre használni, milyen típusúak a következtetések, és milyen okai vannak annak, hogy egyesek ugyanazon adatokból más következtetéseket vonnak le. Az élet nagy igazságainak kimondására ebben a szakmában ma már senki sem vállalkozik, talán azért sem, mert ha már ilyen szofisztikált igazság- és

⁸ A kérdéshez érdekes megfontolások olvashatók itt: Madarász Aladár: Visszatérhet-e a nagy elmélet a közgazdaságtanban? Megjegyzések a rendszerparadigma elmélettörténetéhez. *Közgazdasági Szemle* 55 (2008), 2. szám, 95–106. old.

⁹ Mond még valakinek valamit az érték termelési árrá, az érték-többlet profittá való átalakulása, ami köztudottan elfedi annak lényegét, minthogy az igazából meg nem fizetett munka?

ellenőrzési kritériumokkal rendelkezünk, akkor az ilyen nagy igazságok gyakran semmitmondónak, közhelyszerűnek, tényszerűen igazolhatatlannak vagy empirikusan megcáfolhatónak, vagyis nagy hamisságoknak bizonyulnak.

*Egyértelmű fogalmak, szabatos vizsgálati kérdés,
empirikusan ellenőrizhető és ellenőrzendő állítások*

Vigyázzunk arra, hogy ne engedjük összeecsúszni a fent jellemzett szubsztancialista közelítés által tételezett, mélyen fekvő lényegét az általánossal. A modern közgazdaságtan sem az egyedit, az esetlegest, hanem az általánost akarja megragadni. Ám az általános nem a jelenségtől elkülönülő, a mélyben rejlő lényeg, hanem az, ami az egyesekben közös. *Megfigyelhetően* közös.

Ehhez a közelítéshez egyértelműen definiált, lehetőleg ellentmondásmentes és empirikusan ellenőrizhető tartalmú fogalmak tartoznak. Továbbá ilyen fogalmakban előadott vizsgálati kérdések és állítások, amelyek éppen ezért közvetlenül összevethetők azzal, amit a világban látunk, és a konklúziók is közvetlenül a világban tapasztalt jelenségekre vonatkoznak. Ha Önökre volna bízva, hogyan próbálnák empirikus vagy logikai ellenőrzéssel igazolni vagy cáfolni a következő, látszatra tényállításnak tűnő kijelentést?

„A világgazdaságban kialakult nem szimmetrikus (aszimmetrikus) interdependenciáknak, vagyis a nem egyenlő partnerek közötti kölcsönös függéseknek nyilvánvalóan nagy a szerepük mind a válságok alapjául szolgáló egyensúlytalanságok kialakulásában, illetve fennmaradásában, mind pedig, és nem utolsósorban, a válságok terjedésében. A világgazdaságban fellelhető (főként persze válságok idején és által megmutatkozó) egyensúlytalanságok szinte törvényszerűen következnek azokból az egyenlőtlenségekből, amelyek az egyes országok, illetve országcsoportok közötti gazdasági viszonyokban aszimmetrikus imterdependenciákként fejeződnek ki, és a nemzetközi fejlődési szakadéknak is (bár nem kizárólagosan) okai.” (111. old.)

Nem könnyíti a dolgukat, hogy az egyensúlytalanság fogalmának értelmezéséhez semmiféle támpontot sem kapnak, sőt annak eldöntésében, hogy az egyenlőtlenséget vagy az aszimmetriát

mikor tekintsenek nagynak vagy kicsinek ahhoz, hogy világméretű válság előidézésére képes legyen – válságok sincsenek mindig –, abban is a saját gusztusukra kell hagyatkozniuk.

Tudnák-e, merre induljanak, ha egy olyan kutatócsoportban kellene tevékenykedniük, amelyik a következő vizsgálati kérdés megválaszolására törekszik: „milyen különféle interdependenciák képződnek a világgazdaságban és azok aszimmetrikus szerkezetének milyen hatása van a partnerek fejlődésére, valamint a világgazdaság egyensúlytalanságára” (44. old.)?

Más helyeken Szentés korábbi válságokról vagy egyéb világgazdasági jelenségekről fogalmaz meg olyan tényállításokat, amelyeket közvetlenül is össze lehetett volna vetni a tényadatokkal, vagy némi erőfeszítéssel empirikusan is ellenőrizhető kérdésekké formálni. A mély lényeg harminc évvel ezelőtti többi tudorához hasonlóan a professzorban fel sem merül, hogy az ilyen állításokat statisztikai számításokkal, ökonometriai tesztekkel dokumentálni, igazolni kellene. Nemcsak azért, mert másnak, a nem hívőknek, esetleg nem annyira világosak, mint a nap, és számukra az alátámasztatlan tényállítások kinyilatkoztatásnak hangzanak. Azért is, mert a 70-es évek óta az adatgyűjtési és -elemzési technikák és módszerek akkorát fejlődtek és olyan széles körben – a bevezető egyetemi kurzusok szintjéig – elterjedtek, hogy bizonyítékok prezentálására egyre inkább lehetőség is van. Manapság empirikus igazolás nélkül semmit nem hiszünk el, s ha azt akarjuk, hogy komolyan vegyenek bennünket, akkor állításaink igazolására ilyen apparátusokat is fel kell vonultatnunk, de legalábbis kölcsön kell kérnünk, hivatkoznunk kell azoknak a vizsgálatoknak az eredményére, amelyeket – ha már mi magunk nem – mások elvégeztek. A Szentés által érintett kérdések legtöbbször több könyvtárat megtöltő, empirikus ökonometriai irodalma van.

Ehhez képest könyvében semmilyen utalás nincs bárki által elvégzett empirikus vizsgálatra, ami bármelyik állítását hihetőbbé tenné. Mi több, a könyvben egyetlen táblázat nincs, egyetlen olyan oldal van (a 138.), ahol számokat találunk, amikor a világban uralkodó

növekvő jövedelmi egyenlőtlenségről és a szegénységről idéz néhány világbanki adatot.¹⁰

Ha Szentés Tamás nehezményezi, hogy mindenki más rosszul látja a körülöttünk zajló eseményeket, akkor abban tökéletesen igaz van, hogy majd mindenki *másként* látja. Nem egyszerűen más a véleménye róla, hanem egészen más szemlélettel, egészen más technikával egészen mást keres benne, és egészen mást tekint elfogadható állításnak. Akkor is, amikor éppen válság van, meg akkor is, amikor éppen nincs.

¹⁰ Csak lábjegyzetben jegyezzük meg, olyan számokat, amelyeket más kutatók, más vizsgálatokra támaszkodva igen erősen vitatnak. Lásd például: Maxim Pinkovskiy – Xavier Sala-i-Martin: *Parametric Estimations of the World Distribution of Income*. NBER Working Paper No. 15433 (2009. október).